

KUMANDI TÜRKLERİ DİL – KÜLTÜR

Figen Dilek Güner (2016), Kumandı Türkleri / Dil – Kültür, Ankara: Kalem Kitap Yayınları, 154 s. ISBN: 978-605-66435-4-5

Erkan KARAGÖZ*

Dil Araştırmaları, Bahar 2017/20: 279-281

Kumandı Türkleri / Dil – Kültür isimli eser, 2016 yılında TDK tarafından yayımlanan *Güney Sibiryay Altay Türkçesi Ağızları / Karşılaştırmalı Ses Bilgisi* isimli eseriyle TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi) *Bilimsel Telif ve Çeviri Eser Ödülü* sahibi Prof. Dr. Figen Güner Dilek tarafından yazılmıştır. Yazarın uzmanlık alanı Kuzey Doğu Türk Lehçeleri, özellikle Güney Sibiryay'nın Altay bölgesinde konuşulan Türk dilleri ve onların kültürleridir. Yazar, kendi çalışma sahasına bilimsel araştırmalar yapmak üzere gitmiş; orada yaşayan Türk soylu halklarla ilgili olarak derlemeler ve kaynak taraması yapmış, alanla ilgili gözlem ve tespitlerde bulunmuştur. Burada tanıtımını yaptığımız kitap da bu çalışmaların neticesinde ortaya çıkan bir eserdir.

Yazar, önsözünde bu eseri yazmasının gayesini şu sözlerle ifade etmiştir: *Rusya Federasyonu içinde yer alan ve yoğun olarak Rusçayla birlikte varlığını sürdürmeye çalışan küçük Türk topluluklarının dilleri ile ilgili çalışmalar daha az sayıdadır. Bu topluluklardan biri de Güney Sibiryay Bölgesi'ndeki Kuzey Altay Türkleri arasında yer alan Kumandılardır. Yazılı kaynağı az bulunan, ana dilin günden güne prestijini ve canlılığını yitirdiği bu küçük toplulukların dilleriyle ilgili verilerin toplanması kadar onlar üzerinde daha önce yapılmış çalışmaların değerlendirilerek Türkiye Türkolojisi'ne kazandırılması son derece önemlidir.* Eserde verilen bilgiye göre 2002 yılında Rusya Federasyonu nüfus sayımında Kumandı Türkleri 3114 kişi olarak ayrı bir halk olarak kaydedilmiştir. Sadece bu bilgi bile yazarın yukarıdaki tespitinin ne kadar yerinde olduğu göstermekte ve bu araştırmanın değerini ortaya koymaktadır.

Eser, “Giriş, Kumandı Türklerinin Dil Özellikleri ve Kültürel-Günlük Hayat ve Söz Varlığına Yansımaları” olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır:

Giriş bölümünde yazar, yedi ana başlık altında (1. Kumandı Etnonimi ve Kumandı Türkleri'nin Tarihsel Varlığı. 2. Kumandıları Oluşturan Asıl Soylar ve Diğer Soylarla İlişkileri. 3. Kumandıların Rus Hâkimiyeti Altına Girişleri ve Vergiler “Yasak ve Alban”. 4. Yerleşim, Coğrafya ve Nüfus. 5. Ekonomi / Tarım ve Geçim Kaynakları. 6. Sosyo-Politik Yapı. 7. Eğitim) Kumandı Türkleri hakkında genel bilgilere yer vermiştir.

Kumandı Türkleri'nin Dil Özellikleri isimli ikinci bölümün başında, dilbilimcilerin (Baskakov, Malov, Nasilov, Satlayev Schönig, Tambovtsev, Pustagaçev gibi) Kumandı Türkçesini Türk dil ailesi içerisinde sınıflandırma çalışmalarına dair bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgilerin hemen ardından tablolarla ve örneklerle Kumandı Türkçesinin ses ve şekil bilgisi özellikleri gösterilmiştir. Burada Kumandı Türkçesinin Altay ve Kırgız Türkçelerinde olduğu gibi 16 ünlü sese (kısa/uzun) sahip olması, ayırt edici

* Dr., Gazi Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, erkankaragoz48@gmail.com

ses değişimleri ve ses olayları gibi bu Türk boyunun dilinin niteliğini ortaya koyan bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümün sonunda ise Kumandı Türkçesinin günümüzdeki durumu ile ilgili tespitler yapılmıştır. Bu tespitlerden anlaşılacağı üzere Kumandı Türkçesinin zaten çok az olan konuşur sayısının gün geçtikçe daha da azaldığına, eğer gerekli önlemler alınmazsa Türkçenin bu kolunun yok olacağına dikkat çekilmiştir.

Kültürel-Günlük Hayat ve Söz Varlığına Yansımaları isimli üçünde bölümde yazar, Kumandı Türklerinin *barınma, dış görünüş, hayvancılık, avcılık, balıkçılık, yabani bitki toplama geleneği, mutfak kültürü, aile-akrabalık ilişkileri, evlilik, sözlü halk kültürü ve halk sanatı gibi* kültürel hayat hakkındaki bilgileri ve bunlarla ilgili söz varlığını değerlendirmiştir.

Yazar, 1998 yılında saha çalışması yaparken kaynak kişilerden yaptığı derlemeler neticesinde şu bilgileri tespit etmiştir: *Bizim insanların toprağa bağlı, yerleşik insanlardı. Çarış'tan Kemerova'ya kadar hayvanlar, atlar gütmüş, ot biçmiş, buğday ekmiş, avcılık ve balıkçılık yapmıştır.* Bu bilgilerin ışığında diyebiliriz ki, diğer Türk boyları gibi Kumandı Türkleri de hem yerleşik/ekincilik hem de atlı göçebe/hayvancılık kültürü açısından oldukça zengin bir kültüre sahiptir. Doğal olarak bu çok yönlü yaşam biçimleri onların söz varlığını zengin kılmıştır. Yazarın yukarıdaki konularla ilgili başlıkların altında verdiği betimlemeli örnekler Kumandı Türklerinin yaşam biçimlerinin ve Kumandı Türkçesinin sosyo-kültürel söz varlığının diğer Türk boylarının sosyo-kültürel söz varlığı ve yaşam biçimleriyle benzer olduğunu göstermektedir.

Yazarın, Kumandı Türkçesiyle ilgili olarak yaptığı önemli bir tespit de Altay Türkçesinin kuzey bölgesi ağızları içerisinde değerlendirilen bu Türk dili kolunun aynı coğrafyada yaşayan diğer Türk boylarının ağızlarında olduğu gibi Rus ve Moğol dillerinden alıntı kelimeler içermesidir. Bilindiği üzere Rus egemenliği altında yaşayan veya yaşamaya devam eden Türk boyları, “Aydınlanma Çağı” ile birlikte hızla küreselleşmeye başlayan dünyadaki fen bilimleri, sosyal bilimler, sanat ve kültür gibi insan hayatını derinden etkileyen yeni gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan soyut ve somut kavramları Ruslar aracılığıyla öğrendiği için bunları onlardan alıp kullanmaya başlamışlardır. Nasıl Türkiye Türkçesi kendi söz varlığı içerisinde Arapça, Farsça ve Batı dillerinden (İngilizce, Fransızca gibi) alıntı kelimeleri ihtiva ediyorsa, Altay bölgesinde konuşulan ağızlar da aynı şekilde Rusça ve Moğolcadan alıntı kelimeleri bulundurmaktadır.

Yazar, eserinin son kısmında Kumandı Türkçesiyle ilgili seçilmiş örnek metinlere yer vermiştir. Bu örnek metinlerin bir kısmı yazar tarafından, bir kısmı Baskakov tarafından derlenmiş; bir kısmı da Tukmaçeva Y. İ., Ye. Tukmaçev L. M. tarafından hazırlanan Rusça-Kumandı Türkçesi konuşma kitabından alınmıştır. Kumandı Türkçesi metinlerinin nasıl olduğunu göstermek için yazarın bu eserine koyduğu, kendi derlemelerinden kısa bir bölümü burada veriyoruz:

Emdige cetire sler oruslarla koje jatganaar, boyıgardıñ tilin kanay undıbaganaar?
“Bunca yıl Ruslarla beraber yaşadığımız hâlde ana dilinizi nasıl unutmadınız?”

183. Men boyımın dilini undıbādım. **184.** Anım ağım üde bisdiñ dilibile örükdeş catğanır. **185.** Ançın boyımın dilini undıbādım.

Balagar boyoordıñ tili le kuuçındajıp bolor bo? “Çocuğunuz ana diliyle konuşuyor mu?”

186. òlam boynıñ dilibile örúkdeminçit, ònnapçit. **187.** Oğuna ālihçit, a örúkdeminçit. **188.** Doje òrus arasında ösğen, **189.** òrus arasında ürgónğen **190.** i òrus şkılda ürgónğen **191.** i argışdāri òrusdar, añçün.

Sler Kumandı ulustıñ keler öydegi aayı kereginde neñi sananıp cadaar? “Siz Kumandıların geleceğı hakkında ne düşünüyörsünüz?”

192. Ar bolor qumandılarğa, qumandılarğa ar bolor. **193.** Coğolup barçıdıbıs. **194.** göp kışiler ölçet, as balar töröp çet. **195.** vat bir çılğa, bu ortala altan çetdi kışı ũlpān, üç lü bala döreyin. **196.** qumandılar ürepçiler. **197.** Artğanda çaş balar, quwandılar boynuñ dilni ũnabınçılar, mınayla òrustapçılar.

Eserin kaynakçasına bakıldığında, yazarın Kumandı Türkleri üzerine yabancı Türkologların (özellikle en başta Kumandı Türkü Satlayev olmak üzere Baskakov, Radloff, Pustagaçev ve Schönig gibi) yapmış olduğı çalışmalara vâkıf olduğı görölmektedir. Yazar, kaynakçada yer verdiğı eserleri çok iyi bir şekilde analiz etmiş; bu alanın bir saha uzmanı olarak kendisinden önce ortaya konulan bilgileri kendi bilgi, gözlem ve tecrübeleri neticesinde aynı potada eritmiş ve Türkiye Türkolojisi’ne bu değerli eseri kazandırmıştır. Bu eserinden dolayı Prof. Dr. Figen Güner Dilek’i tebrik eder, başarılı çalışmalarının devamını dileriz.